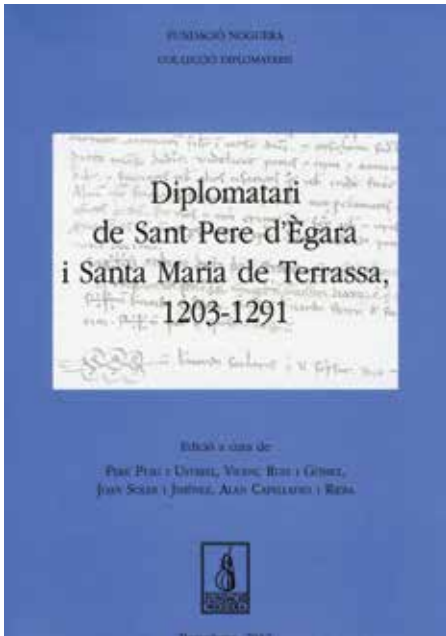

PUIG I USTRELL, Pere; RUIZ I GÓMEZ, Vicenç; SOLER I JIMÉNEZ Joan; CAPELLADES I RIERA, Alan. **Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291**. Barcelona: Fundació Noguera, 2013 (Col·lecció "Diplomatari", núm. 63). 580 pàgines. ISBN:978-84-9975-326-3.

Pere Puig i Ustrell, Vicenç Ruiz i Gómez, Joan Soler i Jiménez i Alan Capellades i Riera ens ofereixen, amb aquest nou diplomatari de les esglésies de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, la continuació del que els tres primers autors ja havien publicat l'any 2001. Novament a través de la Fundació Noguera, culminen una feina iniciada aleshores, centrada ara en l'aplec dels documents corresponents al segle XIII (1203-1291), fins a reunir una col·lecció de 243 peces. Junt amb el diplomatari previ su-ara esmentat, la col·lecció de pergamins del priorat de Santa Maria (977-1633), l'edició

del capbreu de Bernat acòlit i la dels pergamins de l'Arxiu Històric de Terrassa (1278-1387), formen un conjunt de fonts editades de les quals els historiadors i els terrassencs ens podem sentir cofois.

Els autors, vinculats tots ells en algun moment de la seva trajectòria professional i personal amb l'Arxiu Històric de Terrassa i el mestratge de Pere Puig, presenten l'edició amb un objectiu doble. D'una banda, facilitar a la comunitat científica l'anàlisi amb detall d'aquell període històric a través de les fonts aplegades i ajudar a fer-lo comprensible, període que veu el naixement del notariat a Catalunya amb un protagonisme particular per a la vila reial de Palau de Terrassa: la constitució d'una notaria de destret. D'altra banda, «que la ciutadania no deixi de fer-se seves les esglésies i les dotin de sentit». En altres paraules, «la recuperació i posada en valor de l'anomenada Seu d'Ègara».

Per assolir aquests objectius, els autors no s'han limitat a editar els pergamins que es troben dipositats a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Terrassa (ara ACVOC-AHT) des de 1939. És a dir, no han seguit un criteri arxivístic en el sentit de publicar només aquells documents conservats que per la seva procedència se sap del cert que havien format part de l'arxiu d'aquella institució eclesiàstica, sinó que han procedit, encertadament, a una cerca en altres fons arxivístics, públics i privats, per a identificar, donant-ne els arguments pertinents en cada cas, i incloure en el diplomatari tots aquells documents que entenen que havien format part o podien haver format part d'aquell arxiu.

L'aplicació d'aquest criteri, que prioritza la recuperació d'informació als criteris arxivístics esmentats, fa que hi trobem

documents originals, trasllats i còpies, però també extractes continguts en inventaris, índexs, repertoris, notes, llistes, des del segle XV fins al segle XIX (alguns d'ells procedents de l'Arxiu de la parròquia del Sant Esperit de Terrassa), que no només permeten donar notícia de documents que avui no s'han conservat, sinó també poder entendre l'organització arxivística dels pergamins quan havien estat instal·lats a la sagristia del priorat de Santa Maria. Així mateix, atesa la conjuntura del notariat emergent, es fa ús de les nòtules contingudes als llibres notariais de l'escrivania de Terrassa corresponents al segle XIII, que no només aporten valuosa informació de l'activitat del priorat sinó també de les esglésies dependents i de la vila i el terme de Terrassa. S'afegeixen al conjunt diversos documents de la castlania de Terrassa que es poden vincular al priorat, procedents tant de l'ACVOC-AHT com del fons Falguera de l'Arxiu Reial de Barcelona (Arxiu de la Corona d'Aragó), i documents procedents d'altres arxius, públics i privats, en què el prior de Santa Maria actua com a autor de l'acció jurídica, o on apareixen possessions directament relacionades amb el monestir: fons patrimonials conservats a l'ACVOC-AHT, col·lecció de pergamins de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Rubí, col·lecció de pergamins de l'Arxiu Històric de Sabadell, fons de la Cancelleria Reial (Arxiu Reial de Barcelona-Arxiu de la Corona d'Aragó), l'arxiu privat Fontcuberta (fons Sentmenat), al qual els autors han tingut accés gràcies a la tasca realitzada per la Universitat de Barcelona amb aquest arxiu, i pergamins de Sant Llorenç del Munt conservats a la Biblioteca de Catalunya, on o bé apareix el prior de Santa Maria com autor jurídic, o bé parlen d'algun aspecte relacionat amb la vila de Palau de Terrassa.

A banda, aplecs procedents d'altra mena de reculls (Col. Baluze, Bibliothèque nationale de France) i diverses fonts publicades, de totes les quals, en fan una relació al final de l'estudi introductori, prèviament a la part que correspon a la col·lecció diplomàtica.

Tot i aquesta cerca, exhaustiva i argumentada per a donar contingut al diplomatari, amb alguna divergència puntual entre l'exposició inicial i la relació final, els autors, coneixedors que en els fons procedents de la desamortització dels monestirs catalans conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, corresponents a Sant Llorenç del Munt o Sant Benet de Bages, sense fer esment dels pergamins del monestir bagenc conservats a l'Arxiu del Monestir de Montserrat, hi podria haver molts documents vinculats al priorat terrassenc susceptibles de ser incorporats al diplomatari, han optat per no incorporar-ne cap. L'argument per a aquesta absència, que hom pot no compartir, és «que això desnaturalitzaria un eventual diplomatari específic dels monestirs de Sant Llorenç del Munt o de Sant Benet de Bages, on seria lògic, tant diplomàticament com arxivísticament, que fossin editats». Val a dir, en aquest sentit, que els mateixos autors estan enlllestint un nou diplomatari de Sant Llorenç del Munt per als segles XII-XIII, continuació de l'editat per Pere Puig per als segles X-XI, i que fa just un any es defensava a la Universitat de Lleida la tesi doctoral de Joan Salvador Montoriol, que porta el títol *El monestir benedictí de Sant Benet de Bages. Fons documental: identificació, edició i estudi. Segles X-XI*.

El conjunt de l'edició s'estructura en dues parts fonamentals: l'estudi introductori i el diplomatari. No obstant això, en cadascuna d'aquestes parts es tracten específicament i detalladament diversos aspectes que posen de relleu la qualitat de l'edició i

la solvència dels curadors. A l'estudi introductori, hi distingim la introducció històrica i diplomàtica, de la qual és autor Vicenç Ruiz, i l'estudi arxivístic dels documents que formen el diplomatarí, a càrrec de Joan Soler. El diplomatarí, al seu torn, s'introdueix amb els criteris metodològics i les fonts emprades, signat per Joan Soler, Pere Puig i Vicenç Ruiz; segueix el diplomatarí pròpiament dit i, finalment, els índexs alfabètics, dels quals ha tingut cura Alan Capellades.

L'estudi introductori depassa amb escreix la simple presentació dels documents per esdevenir una eina historiogràfica magnífica, on, en allò que pertoca a la introducció històrica i diplomàtica, s'apunten línies de recerca en relació amb el paper que els canonges jugaven en el funcionament ordinari de la comunitat en relació amb els parroquians, però també el del monjo i el del capellà de Sant Pere; els orígens de la vila Palau de Terrassa, el funcionament del seu forn de destret i l'organització de la castlania; els orígens de la notaria de Terrassa, el paper del rei Jaume I i la defensa del prior de Santa Maria per a mantenir el control de l'escrivania en el territori; el paper d'esglésies i capelles que, a l'interior de la parroquia de Sant Pere, van permetre estendre el domini i control del monestir sobre el territori més immediat; la formació dels patrimonis de les esglésies que al llarg del segle XIII passarien a dependre del priorat, com Santa Maria de Mujal, Santa Magdalena de Puigbarral, Sant Miquel de Marmellar; la revitalització d'esglésies com Sant Fruitós a l'interior de la vila, la reparició de capelles que hom creia desaparegudes com Sant Feliu de Montagut, la creació de noves com la de Sant Jaume al costat del castell dels Terrassa, conegut després com castell de Vallparadís; les formes d'adquisició i ges-

tió del patrimoni per part del priorat... El priorologi de Santa Maria de Terrassa en el període que abasta el diplomatarí, la llista d'escriptors i notaris, tant de Terrassa com de fora, i la bibliografia emprada, on, puntualment, hi manca alguna de les referències esmentades al llarg del text, completen aquesta part de la introducció.

Tot i el tractament desigual dels temes enumerats, com no pot ser d'altra manera en tractar-se d'una introducció l'objectiu de la qual és contextualitzar i raonar el diplomatarí i fer entendre els criteris i la metodologia emprada, l'escrivania de Terrassa, el naixement efectiu de la qual derivaria d'una sentència de 1236, i la seva vinculació amb el priorat, a qui correspondrà el domini útil i el dret de col·lació, hi adquireixen un protagonisme particular. S'hi relacionen els antecedents, les característiques del domini, millor que no pas fer ús del mot jurisdicció, i el paper, les característiques i la utilitat dels llibres notariais que, per a Terrassa, n'hi ha exemplars des de l'any 1237. Tot i ser un tema tractat, prèviament i amb profunditat, per Pere Puig, en sengles estudis sobre la notaria i la seva evolució fins a la guerra civil espanyola de 1936-1939, i sobre els conceptes de senyoria directa, domini útil i funció notarial aplicats a la notaria i escrivania públiques de Terrassa, ara s'hi torna per a posar de relleu diverses qüestions que entren de ple en la historiografia del notariat català dels primers temps, centrada en l'ús i la utilitat dels llibres notariais. No és, tampoc, un tema nou per a Terrassa; també Pere Puig hi va aprofundir en l'estudi introductori que acompanya l'edició del primer llibre notarial terrassenc, de 1237 a 1242. No obstant això, Vicenç Ruiz posa l'èmfasi en dues idees que es van reiterant al llarg de l'exposició i que comentem tot seguit.

D'una banda, el paper dels escrivents i, posteriorment, dels notaris a l'hora de familiaritzar els atorgants en determinades característiques del dret comú. Els fedataris deixarien a la voluntat dels actors del document la decisió d'incloure o no determinades clàusules, inclosió que no dependria del seguiment, fil per randa, d'un formulari determinat per part del fedatari. No obstant això, es reconeix que la generalització de les referències del dret comú es fan més evidents en documents closos per fedataris barcelonins i que caldria un estudi monogràfic per acabar de copsar la influència del dret comú en la documentació terrassenca.

D'altra banda, el procés de consolidació del notariat a Catalunya, en què cada escrivania, en funció de la seva pròpia evolució i de les influències que rebí, generarà «llibres notals». Tot i la homogeneïtat de procediment que denoten aquests llibres, anomenats indistintament manuals i registres per Vicenç Ruiz, en la gènesi documental de l'instrument notarial hi ha una qüestió no resolta: el seu origen. Els llibres de l'escrivania de Terrassa es caracteritzen per l'ordre cronològic estricte dels assentaments, la seva disposició regular, la manca d'etzeteracions, l'exposició succinta... A parer de l'autor, els exemplars terrassencs neixen amb un valor jurídic superior al de l'eina de treball intern que altres estudiosos atorguen a aquests primers llibres notariais. Si bé l'autor reconeix diferències puntuals entre ells i, cal afegir, entre escrivanies, es reitera la idea que són els garants de la seguretat jurídica dels atorgants.

Ruiz especula amb vehemència sobre la participació de Pere Albert, a través de la sentència de 1236, en la generació d'aquest tipus de llibre a Terrassa, amb ple valor jurídic, que farà que l'única garantia sigui l'assentament i no hi hagi mai *mundum*.

«No són els llibres notals els que permeten superar el règim jurídic anterior, sinó que és el canvi del sistema jurídic el que explica l'aparició d'aquest llibres». I no obstant això, les nòtules incloses al diplomatarí que no tenen senyal d'haver estat posades en forma pública, i que per tant no hi ha constància de *mundum* d'elles, no apareixen com a original del document i es dubte si l'original (*mundum*) no s'ha localitzat o bé no s'ha emès. Així mateix, en alguns casos s'inclouen dos textos per a un sol document del diplomatarí, el pergami original i la nota del llibre, i Ruiz argumenta en profunditat les possibles causes de les diferències entre l'un i l'altra.

Canvi de sistema o la inseguretat davant dels canvis i la descurança dels escrivents, sigui quin sigui el perquè dels llibres notariais, les característiques dels primers llibres terrassencs no són pas comparables a les d'altres llibres coetanis d'altres escrivanies catalanes, de manera que es fa difícil donar-los el mateix valor. «Les correccions dels llibres notariais evidencien la intervenció de les parts», diu Ruiz, però també la incúria de l'escriptor, afegim, ben palesa en altres escrivanies. Al final del procés, el resultat arreu serà el mateix, però el ritme amb el qual s'hi arribarà no ho serà pas en el conjunt de les escrivanies públiques, laiques o eclesiàstiques, en el segle de formació efectiva del notariat a Catalunya.

L'edició en si del diplomatarí inclou, prèviament a la transcripció, les notes identificatives i de contingut dels documents editats, amb uns regestos en estil directe que, amb la seva extensió i claredat, fan fàcilment accessible el text a qui no estigui avesat a la llengua llatina; les referències documentals i bibliogràfiques que li corresponen; un comentari introductorí i aclaridor, si escau; i

la transcripció i l'aparat de notes. En tots els apartats se segueixen amb notable correcció els criteris fixats pels autors; assenyalar, en tot cas, la manca de distinció entre l'estat de transmissió de trasllats o de còpies i extractes, a tots els quals es dona la mateixa categoria, i l'ús d'un mateix signe per a significacions diferents dins de l'edició.

El conjunt de l'edició acaba amb els índexs toponomàstics i el *rerum*, a cura d'Alan Capellades. Centrats en el contingut dels documents que formen el diplomatari, els índexs alfabètics són una eina imprescindible en tota edició documental per la facilitat que ofereix al lector investigador de localitzar aspectes concrets del seu interès, tasca que, a més d'entretinguda, sovint esdevé feixuga pel seu curador, per la dificultat en la identificació d'un bon nombre d'entrades no prou explícites en els documents textuals. Prèviament als índexs, el curador fa esment dels criteris emprats.

Són dos els índexs alfabètics que s'ofereixen. En el primer, s'hi apleguen els noms de persona (antropònims) i els noms de lloc (topònims), clarament distingits per l'ús d'una tipografia diferent. D'aquests índexs cal destacar-ne l'exhaustivitat, bé que els criteris conceptuals definits no s'apliquen sempre de manera homogènia, alhora que hom hi detecta vacil·lacions a l'hora d'adjudicar alguns noms a una tipografia identificativa concreta

El segon índex alfabètic és l'anomenat índex *rerum*, on s'apleguen conceptes que el curador considera útils per a la recerca històrica i que pot abastar diversos camps de la historiografia medieval. D'utilitat innegable, hom pot trobar limitada la selecció a la qual s'ha procedit.

Finalment, destacar la tasca que de tants anys ençà està duent a terme la Fundació

Noguera, que ha situat l'edició de fonts textuals d'arxius catalans a un nivell de difusió difícilment imaginable fa uns anys, sempre amament a noves i arriscades propostes d'edició que difícilment trobarien un altre mitjà de fer-se públiques.

Hug Palou i Miquel

*Director de l'Arxiu Històric Fidel Fita
Arenys de Mar*

FREIXA I SERRA, Miquel; FREIXA I SERRA, Mireia. **El senyor de la Masia Freixa**. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2013 (Col·lecció "Àmfora", núm. 13). 279 pàgines. ISBN: 978-84-939105-5-6.

L'elaboració i la publicació d'un llibre d'investigació històrica, és a dir, el cosir i fermar les dades, l'encaix del vestit i la seva posada de llarg davant el públic, sol resultar molt atzarosa i complicada, i no sempre es